

ONS WALLER LANDGOED

KRONIEK VAN 100 JAAR ULLERBERG

Dorothea ter Horst

ter nagedachtenis aan mijn moeder

'Mythen zijn veel belangrijker dan geschiedenis.' Joseph Campbell

© 2019 Dorothea ter Horst / Uitgeverij U2pi

Titel: Ons Waller Landgoed, kroniek van 100 jaar Ullerberg

Auteur: Dorothea ter Horst

Cover: foto ansichtkaart 1917, Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe, Ermelo

Uitgeverij U2pi BV, Den Haag, www.uitgeveriju2pi.nl

Druk: JouvBoekdrukkerij.nl

ISBN: 978-90-8759-876-1

NUR: 320

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

INDEX HAMERS

WOORD VOORAF

EERSTE HAMER (1920-1935): FRANS WALLER

1. DIT IS HET 8
2. HUIS EN HAMERS 9
3. FRANS WALLER 10
4. EL EN PAUL 12
5. GOLF 13
6. TOOT EN HELEEN 14
7. PENNI 14
8. HERMAN 16
9. FRANS JR. 16
10. VAN DUINEN 18
11. DOROTHEA EN HET ZEEMANEFFECT 20
12. EG EN DOJAN 21
13. VOORUITGANG 23
14. FEEST 24
15. VERLIES 26
16. AFSCHEID 27

HAMERTJES TIK:

1. GLAS-IN-LOOD 29
2. GRONDBEGINSEL 32
3. ARRETJE NOF 34
4. PEN 36

TWEEDE HAMER (1935-1961): DE ZES ERVEN

1. EERLIJK ZULEN WE ALLES DELEN 48
2. VERKOOP EN RUIL 50
3. ZWEMBAD 51
4. FEESTEN 52
5. DREIGING 53
6. OORLOG 54
7. TANTE EN OME 55
8. BRIEVEN 55
9. LOGEES 57
10. PENICILLINE 58
11. AKTE 58
12. WEDEROPBOUW 59
13. WAT WILLEN DE WALLERS? 60
14. MAATSCHAP 61
15. EXPLOITATIE 62
16. MIN ÉÉN 63
17. VAN DUINEN EN VAN DUINEN 64

HAMERTJES TIK:

5. GLADIOLEN 66
6. TOERBEURT TOOT 68
7. DANK VOOR STANK 70
8. REGEN 72
9. SNEEUW 74

DERDE HAMER (1961-1982): MINVIJF

1. MATEN EN ONDERMATEN 84
2. VERGADERING 85
3. JANNIE VAN ROOZELAAR 86
4. ONTVANGST 87
5. ROUW 87
6. VERBOUWING BOSHUIS 89
7. VERLANGENS 89
8. GERRIT 90
9. BRAND 91
10. FAMILIEPERIKELEN 92
11. DE ZILVEREN SUIKERPOT 93
12. DE WIJMPJES 94
13. KAALSLAG 96
14. ZAND 98
15. WATER 98
16. FOTO'S 100
17. DE LEDIGHEID 101
18. ERF EG 103

HAMERTJES TIK:

10. DE GEHEIME TUIN 106
11. ZO ZIJN ONZE MANIEREN, MANIEREN 109
12. KOPPIÉS EN ZOON 112
13. PIPPELOEN 114

VIERDE HAMER (1982-1996): DE MATEN

1. BRAM 124
2. TREURNIS 125
3. BOSPLAN 126
4. NICHTENBERICHTEN 127
5. SERVIES EN ZILVER 128
6. VERBOUWINGEN 129
7. FORNUIZEN 130
8. BLOEMEN 131
9. ONDERMATEN 132
10. DE ZODENBANK 134
11. ZWIJNERIJ 135
12. REP-WEEKEND 136
13. REGLEMENT 137
14. HET STORT 137
15. GEVAAR 138
16. MILIEUBEWUSTZIJN 140
17. DONDERDAG 140
18. AFVALSCHEIDING 142
19. VERANDERINGEN 142
20. GEHAKKETAK 144

HAMERTJES TIK:

14. KAMPERSTEUR 146
15. BALLADE VAN HET KOLENFORNUIS 149
16. EIKENBOOM 151
17. AFSCHOT 153

VIJFDE HAMER (1996-2020): DE ONDERMATEN

1. PETER 164
2. ZONDAGSNICHTJES 166
3. HET ROMMELT 167
4. ZO VADER ZO ZOON ZO DOCHTER 168
5. DRIE ENTITEITEN 169
6. DONDERDAGDELEN 171
7. UITBREIDING HEIDEGOLF 171
8. NIEUW PENNI 172
9. RESTAURATIE BOSHUIS 175
10. 2007: NIEUW TIJDPERK 175
11. NSW LANDGOED BV 176
12. WARME HAND 177
13. UL-STERREN 178
14. LILY 178
15. ONRUST 179
16. GROTE GOLF 180
17. STORM 181
18. ULLERBERG SUPER-LIGHT 182
19. MOOI WERK 183
20. NATUURLIJKE VERJONGING 183

HAMERTJES TIK:

18. ONRECHTVAARDIG WEER 185
19. OCHTEND 187
20. GROEN IS HET GRAS 190
21. JANNIES DOOS VAN PANDORA 191
22. ONTTOVERING 193

WIST U DAT 205

STAMBOMEN 210

KAARTEN 212

NAWOORD 216

WOORD VOORAF

Mijn moeder zette mij op de wereld op zondag 13 mei 1945. Mijn ouders waren midden in de oorlog getrouwd en hun eersteling werd datzelfde jaar, 1943, nog geboren. Zeventien maanden later volgde ik. Toen de weeën begonnen had mijn vader mijn moeder naar het ziekenhuis gebracht op een fiets met houten banden. Alle verpleegsters waren druk in de weer met Canadese soldaten en er was alleen nog plaats in de badkamer. Daar bracht ze mij in haar eentje ter wereld, met vliezen en al. Ze begreep dat ze het vlies kapot moest scheuren, en het verhaal gaat dat ze de navelstreng met haar eigen tanden doorbeet. Mijn moeder Lily hield van verhalen. Ze was toen vierentwintig en ze droeg al vierentwintig jaar verhalen over de Ullerberg met zich mee, het Veluwe landgoed dat haar grootvader had gekocht toen zij, zijn eerste kleinkind, net drie maanden oud was. Die verhalen gaf ze aan haar kinderen door. Van lieverlee genereerde het herhaaldelijk verblijf op het landgoed nieuwe verhalen, die bevolkt werden door haar steeds groter wordende familie en uitgroeiden tot een wezenlijk deel van haar lange leven. Op zeven jaar na heeft ze de honderd gehaald.

Het landgoed heeft haar overleefd en in 2020 is de Ullerberg een eeuw lang in het bezit van de familie, de erven van haar grootouders, Frans en Dorothea Waller-Vreede. Ik ben vernoemd naar mijn overgrootmoeder en voel me ook mijn leven lang nauw met de Ullerberg verbonden. Een zondagskind geniet volgens de overlevering speciale bescherming van de Noordse god Thor, wiens magische hamer Mjöllnir, het symbool van het landgoed is. Het is dus niet vreemd dat ik na mijn werkzame leven als docent literatuur en vertaler van romans de drang voelde om de geschiedenis en de verhalen van het door Thor bewaakte landgoed op te tekenen.

Vanaf dat moment ben ik wekelijks naar de Ullerberg gegaan om de archieven door te nemen. Over de eerste periode na de aankoop is niet veel informatie bewaard gebleven, maar met de tijd neemt het toe. Tegenwoordig puilt het materiaal de archiefkast uit en de laatste jaren wordt het digitaal opgeslagen. De vele uren die ik doorbracht in de Koninklijke Bibliotheek, waar alle jaargangen van DE FABRIEKSBODE, het bedrijfsorgaan van de KONINKLIJKE NEDERLANDSE GIST- EB SPIRITUSFABRIEK, worden bewaard, hebben mij een goed beeld verschaft van het arbeidzame leven van mijn overgrootvader, grootvader en oudoom en ook van mijn eigen vader. In het Amsterdamse Stadsarchief vond ik verrassende persoonlijke gegevens over de familie Waller-Vreede. Op het Ermelose Streekarchivariaat Noord-West Veluwe kreeg ik altijd bereidwillig antwoord op al mijn vragen. Ook heb ik dankbaar gebruik gemaakt van de scriptie Geschiedenis en Architectuur van landgoed Ullerberg, van Jan de Ruiter. En de gesprekken met erfgenamen en met mensen die op het landgoed werkzaam zijn (geweest), waren uiteraard van onmisbaar belang. Het resultaat is een persoonlijk verslag, een persoonlijke kroniek van honderd jaar Ullerberg, ingedeeld in vijf hoofdstukken, ofwel HAMERS, naar de generatie die het bestuur en beheer van het landgoed op zich nam.

De verhalen van mijn moeder wilde ik ook vastleggen. Ik kwam er achter dat deze ook bij andere familieleden leefden, maar als varianten, in verschillende composities. Ik heb besloten deze verhalen in de vorm van een door mij gefictionaliseerde context te gieten. Dit zal ongetwijfeld bij sommige familieleden de reactie uitlokken: Zo was het helemaal niet! Maar logischerwijs heb ik een keuze gemaakt. Daarnaast heb ik geprobeerd een intiemer kijkje te geven in het leven op de Ullerberg door echt gebeurde voorvallen en wederwaardigheden aan elkaar te smeden en samen te vatten in een verdichte vertelling. Dat wil zeggen dat de personages in deze verhaaltjes geïnspireerd zijn op bestaande personen, maar dat ze gehoorzamen aan mijn regieaanwijzingen. Deze verhaaltjes heb ik **HAMERTJES TIK** genoemd. Ze staan na ieder hoofdstuk op de gele bladzijden en zijn in de tekst – wanneer daar aanleiding toe is – met een asterisk en een nummer aangegeven. Je kunt ze dus lezen wanneer je een asterisk tegenkomt, als uitstapje uit de **HAMER**, maar natuurlijk ook later in hun geheel, als verhalenbundel. Als laatste is de rubriek **WIST U DAT ...** opgenomen, om saillante details die ik elders niet kwijt kon toch nog een plaats te geven.

Zoals gezegd is het boek samengesteld en geschreven vanuit mijn persoonlijke visie en interpretatie. Het pretendeert geenszins volledig te zijn en evenmin dé waarheid te beschrijven. Dé waarheid bestaat immers niet en volledigheid is ondoenlijk en tevens onwenselijk. Van al diegenen die zich op enigerlei wijze in de loop van de tijd hebben ingezet voor de Ullerberg en er menige periode hebben doorgebracht, komt er dus slechts een gereduceerd aantal aan bod. Desalniettemin geeft deze kroniek een geloofwaardig beeld van honderd jaar leven op en instandhouding van het landgoed Ullerberg.

Frans en Dorothea Waller-Vreede

EERSTE HAMER (1920-1935): FRANS WALLER

I. DIT IS HET

Hoog vanuit zijn wolkenhemel ziet Thor, beschermer van huis en haard, nieuwsgierig toe hoe de Delftse Frans Waller in de ban geraakt van het stuk zandgrond in het midden van het land dat aan zijn hamer en hand is toevertrouwd. Is het de wassende wuftheid van Noordwijk, de ernstige reuma van zijn vrouw, of zijn niet aflatende ondernemersgeest die hem naar de Veluwe drijft?

Frans en Dorothea Waller brengen al twintig jaar lang de zomers met hun zes kinderen in de Zuid-Hollandse badplaats Noordwijk door. Frans laat er zelfs in 1903 een luxueuze villa bouwen, Marezate. En in 1920 koopt hij een ruig stuk arme zandgrond, in het midden van het land. Weliswaar met een charmant jachthuis erop, maar hij is geen jager. Wel met een boswachterswoning waarin een pientere boswachter woont met zijn gezin. Maar een groter contrast kun je je niet voorstellen. Noordwijk op een steenworp afstand van zijn woonplaats Delft, met zee, eb en vloed, strand, duinen, golfbaan, hotel, restaurants, clubs en een levendig sociaal leven, en de desolate Ermelose heide, waarop hier en daar wat dennenbossen groeien, ongeveer 140 kilometer van Delft verwijderd. Het is in die tijd een hele onderneming om daarheen te gaan.

Dit vraagstuk drong zich aan mij op toen ik met het onderzoek naar het verhaal van de buitenplaats van mijn overgrootouders begon. In de loop van mijn zoektocht heb ik er geen eenduidig antwoord op gevonden. De ware reden ligt hoogstwaarschijnlijk in het midden. Hoe het ook zij, eerst kijkt Frans de kat uit de boom en huurt het landgoed voor een jaar. Dat valt niet tegen, want op 29 november 1920 wordt de koop gesloten. Het landgoed bestaat dan uit een 'Heerenhuis, boswachterswoning, garage, pompmachine, gasinstallatie en verschillende percelen dennenbosch, heidegrond, akkerland, koepel en-zoovoorts', en het is gelegen 'ongeveer ten zuiden van den grindweg van Leuvenum naar Harderwijk', 'groot tweehonderd acht en veertig hectaren negen en veertig aren vijf centiaren.' De in de koopakte genoemde prijs is 'Honderd veertig duizend gulden'. Daartoe

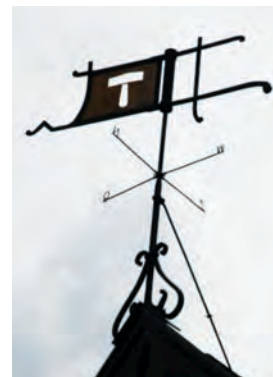
behoren echter nog een paar andere bezittingen van Meester Peereboom, de verkoper: een weiland bij Elspeet en een boerderij met bouw- en groenland, tuin en heide onder Speulde. Maar die doet Frans twee maanden later al weer van de hand.

Al vanaf het begin van de 19^e eeuw wordt er zand en grind uit de woeste Veluwegronden gedolven, maar bij de overdracht is het landgoed vrij van die erfdiensbaarheid. Dat zal de nieuwe eigenaar goed van pas komen. Wel bestaat er twijfel over een strookje grond dat niet aan de verkoper zou toebehoren. Het betreft de uitweg van het landgoed aan de noordoost grens: 'eene breedte beslaande van ongeveer den halven uitweg daar ter plaatse en over eene lengte van ongeveer vyftig Meter.' Peereboom verklaart echter 'dit strookje te goeder trouw te bezitten en voortdurend en onafgebroken, ongestoord openbaar en niet dubbelzinnig als eigenaar te hebben bezeten [...]'. Dat is vanaf 1910, het jaar waarin Peereboom het stuk grond van de familie Sandberg heeft gekocht. De onzekerheid over die strook duurt nog tot op de dag van vandaag voort.

2. HUIS EN HAMERS

Die grond heeft in 1910 al een lange bewogen geschiedenis: ijstijd, smeltwaterrassen, afzettingen met zand en kiezel, gletsjer die het dal van de Hierdense beek binnendrong en zo de Ullerberg opstuwde, dekzand, heide, zandverstuivingen. Peereboom 'civiliseert' de grond naar zijn vermogen. Met hulp van de boswachter plant hij dennenbomen en legt hij bospaden, een uitzichtkoepel en een tennisbaan aan. En hij laat een jachthuis bouwen. Hiervoor neemt hij architect L.A. van Essen in de arm. Deze laat zich ongetwijfeld inspireren door de Engelse Cottage-stijl: pittoresk en romantisch, met erkers en dakkapellen, en kamers gegroepeerd om een centrale ruimte. De eerste steen wordt in juli 1911 gelegd door Pieter Peereboom, twaalf jaar oud, zoals staat te lezen in de steen in de voorgevel onder de ramen van de erker, nu geheel verscholen achter een rododendronhaag. Naar het zich laat aanzien heeft Pieter Peereboom, de oude, een passie voor de Scandinavische mythologie, wat goed past in de nieuwe kunststroming van die tijd. Werd de zandberg die op de westelijke uithoek van zijn terrein ligt in vroeger tijden wel Ullerberg genoemd, hij geeft zijn nieuwe jachthuis de naam die sinds lang wordt gebezigd: Ullerberg. Dat wil zeggen, berg van Ullr, de stiefzoon van dondergod Thor. En het huis krijgt het symbool van Thor mee: de hamer. Met zijn magische hamer, Mjöllnir genaamd, is Thor prominent aanwezig in en om het huis. Thor als beschermer van orde en harmonie, van huis en familie. Dit thema heeft Peereboom vervolgens enthousiast doorgevoerd bij de afwerking van het huis, want een paar jaar voordat de hamer verschijnt in het glas-in-lood raam boven de toegangsdeuren en in de windwijzer op het dak, worden alle plafondbalken in de zitkamer met een stenen hamer gestut, net als de gootdragers aan de buitenkant. Bovendien worden de risalieten en alle gootdragers rondom het huis afgewerkt met een versiering van talloze kleine groene hamertjes.

Van Essen krijgt in 1913 ook de opdracht van Peereboom om een bedrijfswoning voor de boswachter te ontwerpen. Die wordt op ongeveer

tachtig meter ten zuiden van het landhuis in eenzelfde charmante stijl opgetrokken, maar een stuk kleiner en zonder hamers. De boswachtersfamilie, Dirk en Gerritje van Duinen, die beiden afkomstig zijn uit de bijbelvaste Noord-Veluwse buurt en tot dat moment als huisbewaarders in de villa hebben gewoond, verhuist dan met hun eerste kind naar de eigen dienstwoning. In 1916 – het gaat Peereboom kennelijk nog goed, het landgoed staat nog niet te koop³² – laat hij Van Essen het Grote Huis verbouwen: het gedeelte waar Van Duinen woonde, wordt uitgebouwd tot een grote vleugel met biljartkamer en kinderkamer, er komt een ruime centrale hal met twee glazen schuif-toegangsdeuren. Dan laat hij boven de deuren de drie glas-in-loodramen aanbrengen. In het rechter raam van binnenuit gezien, staat de hamer van Thor, Mjöllnir geheten – dat staat er in runenschrift boven –, met drie bliksemschichten uitgebeeld, in het linker het wapen van graafschap Gelre met drie Gelderse rozen, en in het midden een kleurig kruis met vier gelijke armen³¹. Op het dak zet hij een windvaan waarin Thors hamer is uitgespaard.

Ik neem aan dat Peereboom in 1916 ook een versiering laat aanbrengen in de luiken, een uitsparing in de vorm van een floraal hamertje, want op de ansichtkaart uit het begin van het tweede decennium van de 19de eeuw hebben de luiken die versiering nog niet. In vroeger tijden werden de luiken vaak beschilderd in de kleuren van het landgoed waartoe het huis of de boerderij behoorden en als er dan al een versiering in de vorm van een uitsparing was aangebracht (zo'n versiering zag je ook als het luik gesloten was), dan was dat hooguit een hartje of een klavertje drie. Het bijzondere van de versiering van de luiken van de Ullerberg, is dat ze lijken op een klavertje drie maar een steel hebben als die van Thors hamer. Daarbij komt dat Thors hamer aan de bovenkant de vorm van een driehoek heeft. Vandaar dat ik deze luikversiering graag aanduid als een 'floraal hamertje'. Dat het 'florale' belangrijk voor Peereboom is, blijkt uit het feit dat hij in diezelfde tijd ook het maaiveld om het huis laat verhogen en in het door afgraving verlaagde deel, analoog aan vele buitenplaatsen, een bloementuin laat aanleggen.

3. FRANS WALLER

Op het moment van de aankoop van de Ullerberg is Dr. Ir. François Gérard Waller zestig jaar. Hij is gelukkig getrouwd met Dorothea Beatrix Diederika Vreede, dochter van de burgemeester van Klein Vrijenban, die hem drie dochters en drie zonen heeft geschonken ondanks haar precaire gezondheid. Hij heeft een glansrijke carrière achter de rug en bevindt zich op de top van zijn kunnen. Hij heeft het geschopt tot president-directeur van de NEDERLANDSE GIST- EN SPIRITUSFABRIEK, de NG&SF te Delft. Zijn oom en stichter van de fabriek, Jacques van Marken, heeft hem als negentienjarige, leergierige student aan de Polytechnische School in Delft, de latere Technische Hogeschool, gevraagd op de fabriek te komen werken.

Van Marken is één van de opmerkelijkste grondleggers van het moderne bedrijfsleven in Nederland. Hij is pionier zowel in de biochemie, als op sociaal gebied. Beroemd zijn de voorzieningen die hij als fabriekseigenaar instelt voor zijn werknemers, zoals pensioen, winstdeling en speciaal voor hen ontworpen woningen in een aangename, groene omgeving: het Agnetapark in Delft, genoemd naar zijn vrouw.

* zie Hamertjes Tik

Frans geeft gehoor aan de uitnodiging. Hij zegt het studentenleven vaarwel, neemt zijn intrek in de fabriek en combineert het werk als ‘chef de fabrication’ met zijn studie. Hij stelt zijn oom niet teleur. Deze schrijft in september 1879 aan Frans’ vader, zijn zwager: ‘Amice, Laat ik u vóór alles zeggen, dat ik zéér ingenomen ben met Frans. Het treft mij hoe hij op zijn jeugdige leeftijd, in menig opzicht, rijp verstand paart aan een mannelijk karakter en vrij uitgebreide kennis.’ Iets later noemt Van Marken de jonge Frans een ‘reuzenkracht’. Zodra hij zijn ingenieursdiploma in zijn zak heeft, in 1885, stelt zijn oom hem aan als mededirecteur van het bedrijf. Als Van Marken twintig jaar later om gezondheidsredenen de fabriek vaarwel zegt, volgt Frans hem op. Met zijn buitengewone ijver, zijn technische begaafdheid en zijn commerciële deskundigheid weet hij de fabriek tot grote bloei te brengen. In de lente van het jaar waarin hij de Ullerberg koopt, wordt het vijftigjarig bestaan van de NG&SF gevierd. Als dankbetuiging en blijk van waardering krijgt hij van de commissarissen een erepenning met zijn beeltenis erop, met de tekst: ‘The man who can carry a message to García’.

Dit is ongeveer de hoogste eer die een ondernemer in die tijd van industriële ontwikkeling ten deel kan vallen. Kernbegrippen voor deze mentaliteit zijn: het nemen van eigen verantwoordelijkheid, concentratievermogen, doorzettingsvermogen, zelfstandig problemen oplossen, ofwel, getting the job done. Als je deze eigenschappen bezit, kunnen ze je om een boodschap sturen, is de gedachte. Dan speel je het klaar om García – wiens verblijfplaats onbekend is, ergens ver weg in het oerwoud (we schrijven 1898, Cuba) – toch die superbelangrijke brandbrief eigenhandig te overhandigen.

Frans heeft die tekst tot zijn lijfspreuk gemaakt. Het heeft hem ver gebracht. Frederik van Eeden, met wie hij de HBS in

Haarlem heeft doorlopen, schrijft in zijn dagboek over zijn enige schoolvriend: ‘Hij is een krachtig type, en ik vind hem toch ook beminnelijk [...] Hij is nu een groot man in zijn vak, machtig industrieel en schatrijk.’

Frans lanceert de leus, gecomprimeerd tot ‘García’, te pas en te onpas en heeft zelfs zijn zeilboot zo genoemd. Hij draagt het over aan zijn kinderen, met name aan zijn zoons Herman, Frans jr. en Eg, die het ook weer doorgeven. Zijn gelijknamige kleinzoon, zoon van Frans jr., die ik in Monaco heb opgezocht, weet het op zijn 90ste nog heel goed: ‘Ik werd doodgegooid met García. Als je iets moest doen voor vader en je had geen zin en zei: ik weet niet waar het ligt – hij werd niet gauw boos – dan zei hij ineens: García! En werd je de kamer uit gestuurd.’

De García (1919)

Fransje, diezelfde kleinzoon, herinnert zich zijn grootvader: 'Ik was dol op die man. Hij zag er wel streng uit. Hij was lang en had een grote snor, maar hij was heel vriendelijk. Hij zal heel intelligent geweest zijn en enorm capabel en energiek. Met een geweldige ondernemingsgeest. Het was een gedreven man, die altijd met de business bezig was. Het is ongelooflijk wat hij allemaal gedaan heeft. Hoe heeft hij nog zes kinderen kunnen krijgen!'

Het is heel wel mogelijk dat Frans, na veertig jaar industriële hectiek aan de westkust van het land, zich aangetrokken voelt door de rust en harmonie die het landgoed Ullerberg uitstraalt onder Thors patronaat en hij een behoeder van zijn familie wel kan gebruiken, nu zich uitbreiding in de vorm van kleinkinderen aandient.

4. EL EN PAUL

Het huwelijk van Frans en Dorothea (Door) in 1888 is een grote feestelijke happening in Delft, met name in het Agnetapark. Daar heeft Van Marken voor zijn neef en mededirecteur een grandioze ontvangst georganiseerd, waarbij de hele gistgemeenschap is betrokken. En ondanks Frans' uiterst drukke bestaan zal Dorothea met tussenpozen van steeds twee of drie jaar het leven aan zes kinderen schenken.

Dit levensgeluk is niet aan hun oudste, Elisabeth (El), gegund. Zij trouwt in 1910 op 21-jarige leeftijd met Ingenieur Paul Tutein Nolthenius, die dan werkt bij de Nederlandse Oliefabriek (NOF), later kortweg Calvé, ook opgericht door Van Marken. Acht jaar later is er nog steeds geen nageslacht. Na een geheim bezoek – dat onderwerp is taboe in die tijd – aan een Parijse gynaecoloog weet El dat het niet aan haar ligt. Paul is zwaarlijvig en lijdt waarschijnlijk aan een schildklierziekte. Tot overmaat van ramp verliest hij zijn baan. Zijn schoonvader, die een substituut zoekt voor Noordwijk, vraagt hem nu hij tijd heeft, op zoek te gaan naar een rustige, 'droge' plaats op de Veluwe, misschien ook wel omdat hij heimwee heeft naar zijn geboorteplaats Loenen op de Veluwe. Al gauw stuurt Paul een ansichtkaart naar Delft van huize de 'Ullerberg' te Leuvenum, waarop hij aan de achterkant met de hand heeft geschreven: 'Dit is het huis.' Als Frans besluit het landgoed te huren, nemen Paul en El hun intrek in het jachthuis. Na de aankoop biedt Frans zijn schoonzoon en dochter een deal aan waarmee hij twee vliegen in één klap slaat: hij lost hun woningprobleem op en verzekert zich van de bewaking van zijn nieuwe bezit. De deal: verkoop op papier een deel van het landgoed, ongeveer vijftien hectare, met de huizen en de paardenstal. Dan gaan zij er wonen en nemen het beheer van het landgoed onder hun hoede, tot Frans aftreedt als president- directeur van de Gistfabriek een jaar of vijf later. Ze moeten het huis wel openstellen voor de andere familieleden.

In de zomermaanden is het goed uit te houden, in gezelschap van El's ouders, met name Dorothea, en bezoek van broers en zussen. En met vlinders. Paul is een fervent vlinderverzamelaar en vangt ze in de bloementuin. Maar in de winter, die vroeger vaak zoveel strenger was dan nu, is het flink afzien. Het huis ligt ver van de beschaving, de omstandigheden zijn primitief, geen gas, geen licht en water moet opgepompt worden, en alleen de familie van Duinen woont nabij. In het begin, in 1921, bevestigt Paul vol enthousiasme een meetinstrumentje aan een fietswiel en doorkruist het hele grondgebied

om zo het landgoed in kaart te brengen. Ze hebben het er zes jaar volgehouden. In 1927 wordt de verkoop op papier weer teruggedraaid. Inmiddels is Paul medewerker aan de universiteit van Wageningen geworden en verhuist het stel naar Renkum. Hij is er dan al slecht aan toe en een jaar later overlijdt hij, zonder nakomelingen. Zijn vlinder- en insectenverzameling laat hij na aan de Wageningse Universiteit. El is dan 39. Om haar leed te stelpen en om gehoor te geven aan de bede van een goede vriendin, adopteert El na de dood van haar man de vier weeskinderen Reynvaan, die vanaf dat moment frequent op de Ullerberg zullen vertoeven. 'Tante El was een supermens. Ze had nooit kritiek. Tante El was je van het', meent haar nu 96-jarige nicht Kia. Pauls plattegrond hangt nog steeds in de hal van het Grote Huis.

5. GOLF

Ongetwijfeld ziet Frans het Veluwse landgoed als een nieuwe uitdaging. Ook dit terrein zal hij laten opbloeien met grootse plannen. Het eerste wat hij doet - met de onmisbare hulp van Van Duinen - is een nieuwe bosweg aanleggen die dwars over het terrein loopt naar de plaats waar zand van de Ullerberg wordt afgegraven. Die weg noemt hij naar zijn eerste kleinkind, Lily, dat net een paar maanden oud is. De Lilyweg staat ook aangegeven op de kaart die zijn schoonzoon Paul van het landgoed maakt en is er heden ten dage nog steeds.

Als golffanaat is Frans frequent met en zonder zijn zoons Frans jr. en Eg op de Noordwijkse Golfclub te vinden en hij vat het idee op om op het landgoed een golfbaan voor zichzelf en de familie aan te leggen. Hij vraagt niemand minder dan zijn vriend, de beroemde Nederlandse golfer en golfarchitect Gerry del Court van Krimpen, een baan op de Ullerberg te ontwerpen. En in 1923 legt deze, met de onmisbare hulp van Van Duinen, een negen holes golfbaan aan, met de bijzonderheid dat de fairways niet met gras zijn begroeid, maar met geschoren heide. Destijds een unicum in de golfwereld. En nog steeds. Na de aanleg van de golfbaan ontbrandt de strijd om gave, groene greens. Wilde zwijnen en dassen, bekende inwoners van de Veluwe, zijn beruchte vijanden van die gave grasveldjes^{*20}. Frans' kleinzoon vertelt dat boswachter van Duinen hem als jongetje van zeven een keer meeneemt om een zwijn uit de weg te ruimen dat telkens weer een van de greens omploegt. Ze treffen het beest in flagranti aan en van Duinen schiet hem af. Fransje heeft geen medelijden met het dier. Nee: 'De green gaat boven alles.' En hoewel de familie Waller maar weinig echte golfspelers heeft voortgebracht, zal dit tafereel zich met enkele varianten gedurende de bijna honderd jaar regelmatig herhalen.

Is het misschien een geëvolueerd zwijnenexemplaar dat zeer recentelijk het lef heeft gehad om tot drie keer toe de grasmat van green drie volledig om te ploegen? Het beest is namelijk zo slim om over de schrikdraadomheining heen te springen! Dat is nog nooit vertoond! De huidige boswachter Peter heeft het everzwijn inmiddels weten te spotten en op kundige wijze omgelegd. Een hele zorg, die greens, want de originele heidegolf die momenteel tot een van de meest unieke natuurbanen ter wereld behoort, wordt tegenwoordig ook opengesteld voor buitenstaanders.

6. TOOT EN HELEEN

Zoals voor Frans' zonen een opleiding aan de Technische Hoogeschool in Delft buiten kijf staat, is het vanzelfsprekend dat zijn dochters, El, Toot en Heleen, naar de meisjesschool in Hilversum worden gestuurd die is opgericht door Jonkvrouwe Baronesse Mulert van de Leemcùle. Het betreft de Goodelindeschool, een internaat voor meisjes van goeude families, onder wie vele freules, die daar een middelbare opleiding genieten en eveneens worden bekwaamd in het gastvrouwschap.

Zes jaar na het huwelijk van El met ingenieur Paul, trouwt Frans' dochter Toot in 1916, 22 jaar oud, ook keurig met een 'Delftenaar': de pas afgestudeerde werktuigbouwkundige Peter Landberg. Na een aantal jaren bij machinefabriek Stork te hebben gewerkt, wordt Peter in 1928 professor aan de TH in Delft. Hun eerste kind is vlak na de geboorte overleden en hun enige dochter, Carlijn, is dan al zeven. Toot ontpopt zich tot de goeuhartige zonderling van de familie, met een onbedaarlijke passie voor kuisen en poetsen^{*1}, mogelijkerwijs als compensatie voor de meer dan gezonde belangstelling die haar man voor vrouwelijk schoon en haar vermogen ten toon spreidt. Het zal vanwege dat laatste zijn dat ze in begin jaren zestig uit de Ullerberg treedt.

Het zou me niet verbazen dat wanneer de derde dochter, Helena Albertina, in het voorjaar van 1920 in de huwelijksboot stapt van een Friese kinderarts, Tjalling Halbertsma, deze verbintenissen stilzwijgend door de Wallers bestempeld wordt als vloeken in de kerk. Een kinderarts is geen industrieel, geen ondernemer, geen technicus, en zijn inkomen is navenant. Maar als in die tijd het geluk gelegen is in het krijgen van nageslacht, zijn ze gelukkig getrouwd: in tien jaar tijd krijgen ze vijf kinderen, eerst vier meisjes en de laatste is – gelukkig – een jongen. Heleens tak blijkt een vruchtbare, ze wordt gezegend met zeventien kleinkinderen, die op hun manier lange tijd trouw blijven aan de Ullerberg...

7. PENNI

Na de verkoop van Villa Marezate laat Frans al het zilver, het porseleinen servies, de meubels en het biljart van Noordwijk naar de Veluwe overbrengen. Het lijkt logisch dat hiervoor ook Penni wordt ingeschakeld. Als grootindustriële heeft Frans de beschikking over een automobiel, zo een die nog geïnspireerd is op een fiets, met spaken in de wielen en een kap die van achteren open kan. En hij heeft natuurlijk een chauffeur en dat is Penni. Hoewel hij vaak per trein reist voor zaken, soms ook naar de Ullerberg – dan komt Van Duinen hem met paard en wagen van het station in Ermelo ophalen –, laat hij zich als druk bezette ondernemer graag in zijn automobiel door Penni vervoeren.

Aanvankelijk heeft de chauffeur op het landgoed zijn onderkomen in een klein verblijf boven de stal annex garage, de slaapplek vlak boven het voertuig dat hem is toevertrouwd, waarnaast ook de paarden staan. Maar in 1924 laat Frans een woonruimte voor hem bouwen en krijgt hij de beschikking over een eenvoudig, eensteens huisje, ongeveer honderd meter ten zuiden van de boswachterswoning van Van Duinen. Vóór de voordeur wordt een waterpomp geïnstalleerd, reden waarom het optrekje ook wel 'het Pomphuisje' werd genoemd, maar tot op heden kent iedereen het kortweg als 'Penni'. En dat blijft zo. Ook tegenwoordig, nu het huis geheel nieuw is opgebouwd als een groot, modern, comfortabel chalet en niets meer aan de primitieve chauffeurswoning doet herinneren, behalve dan de waterpomp die aan de westkant opnieuw is geïnstalleerd.

Penni met automobiel

Penni draagt altijd een pet als hij achter het stuur zit, zeker om meer allure uit te stralen. Want het verhaal gaat dat hij eigenlijk niet zo goed rijdt. Op een keer gaat Frans met Penni collega-vriend Anton Philips ophalen van het station. Penni trekt grindspattend op en zwalkt zo over de weg dat Philips even later verzenuwd zegt: 'Penni, let in godsnaam op, anders zijn we straks verpletterd.' Waarop Penni antwoordt: 'Meneer Philips, als ik uw ...', (hij wijst op zijn eigen hersenpan), '... had en ú de mijne, dan zat ú nu hier en ik daar.'

Een ander verhaal komt van Toot. Op een gegeven moment mag zij mee rijden in de auto naar Wassenaar en hoewel het verkeer nog bij lange na nog niet zo druk is als nu, staat ze doodsangsten uit. Nadat hij met een grote bocht de weg naar Ermelo is opgereden, zegt Penni, met pet: 'Kijk, mevrouw, ik kan zelfs zonder handen rijden', en hij laat het stuur los en steekt zijn beide handen in de lucht.

Voor zover ik heb kunnen nagaan heeft Penni nooit echt brokken gemaakt. En als Frans in 1935 overlijdt, wordt hij de chauffeur van zoon Frans jr.